

२. श्री धर्मराज थापा

[संवत् २०२७ साल श्रावण १८ गते आयोजित समारोहमा 'मङ्गली कुसुम' भन्ने ग्रन्थको लागि प्रदान गरिएको संवत् २०२५ सालको मदन पुरस्कार त्यसका रचयिता श्री धर्मराज थापाले ग्रहण गरेपछि व्यक्त गर्नुभएको उद्गार। यो उद्गार 'नेपाली' त्रैमासिक अंक ४४ बाट उद्धृत गरिएको हो। स्मरणीय छ, संवत् २०२५ सालमै 'टिपन टापन' भन्ने ग्रन्थको लागि प्रदान गरिएको 'मदन पुरस्कार' त्यसका रचयिता श्री पारसमणि प्रधानलाई संवत् २०२६ साल चैत्र १३ गतेका दिन दार्जिलिङमा आयोजित समारोहमा समर्पण गरिएको थियो। त्यसबखत पुरस्कार ग्रहण गरेपछि श्री पारसमणि प्रधानले 'त्रिभुवन पुरस्कार'को लगत्तै पछि 'मदन पुरस्कार' पाउँदा आफू गौरवान्वित भएको उद्गार व्यक्त गर्नुको साथै श्री रानीसाहेबमा धन्यवाद चढाउनु भएको थियो। यो उद्गारसम्बन्धी अरू विवरण प्राप्त छैन (हेर्नु- 'नेपाली' त्रैमासिक अङ्क ४४, पृष्ठ १०७)।]

श्रेय रानीसाहेब एवं विद्वत्मण्डली !

'गीत' भन्नासाथ पहिले हामी गीतकारहरूकै मनमस्तिष्कदेखि निस्किएका स्वतन्त्र ढङ्का उद्गारहरू हुन्। गीतहरूका भाका वनकै छाँगा र छहरा-लहरा पुष्प-मञ्जरीका रस लुट्ने चिचिरे चराहरूले नित्य अविस्मरणीय गतिले यस्तै विश्वब्रह्माण्डलाई दिइने रहन्छ। त्यस्ता सूर लहरीमा बगेर विश्वका ख्यातिप्राप्त कविहरूको नाम यो सानू ठाउँमा किन अटेस-मटेस गराऊँ। हाँसै नेपाल दार्या-बायाँ छिमेकी राष्ट्रका कविहरूले पनि आफ्नै धरातलका सपना र बिपना बटुलिएका छन्दहरूलाई काव्य-संसारमा बन्देज गराइगएकै छन्।

भारतवर्षका राष्ट्रकवि श्री मैथिलीशरण गुप्त आफ्नू जन्मेको 'घिरगाऊँ' भन्ने एउटा रमाइलो प्रकृतिले सधैँ रमाइलै रमाइलो जगाइरहने गाउँमा रहँदा-बस्ताकै सम्पनाको भुभुल्को 'श्रीराम' भन्ने गीतिमय रचनामा उहाँले यसरी 'गीत' बन्द्याउनु भएको थियो -

नया कर हो मेरे मन मानिककी रभा ओह !

मार्ग के लुटेरे काम-फोध-मद लोभ मोह

किन्तु मै बढूगा राम,
लेकर तुम्हारी नाम,
रख्बो बस तात, तुम थोडि क्षमा थोडा छोह !

यो त भयो उहाँको आफ्नो हृदयको सिंहासनमा विराजमान गराइराख्नुभएका 'श्री रामका चरणाविन्द मनले अत्यन्त चिन्तन् धरी,' भन्ने हाम्रा आदिकविको श्लोकअनुसार कै जप, ध्यान, नियम र आज्ञा पूजाहरूकै आधार र वरदानको पूजाका साहित्यिक जीवनको मूल वाटै-वाटो सत्यकै उकालोमा यो जगतलाई उकालिरहने दार्शनिक क्षमाको अञ्जली ।

परन्तु काव्य सिर्जनाको शीतल छाया भने त्यही चिरगाउँको ठूलो वरको वृक्षले दिएको छ, जुन गाउँमा गाउँका हली ग्वाला, लालाबाला, बूढाखाडा सबैले आफ्नै बरिपरि परिपाटीका कथा, उखान टुक्का हाल्ने गर्दथे त्यसै बाक्नो छहारीको शीतल छहारीकै हाँगा-पातका फलफूल र चराचुरुङ्गीहरू आफ्नै भारतवर्षभरिमा मात्र होइन यस विश्वका दार्शनिक र ऐतिहासिक विवेचक साहित्यिक विद्वानहरूका हात-हातमा पनि फिँजाइदिए ।

हाम्रो जन्मथलो र हाम्रा यी बनबेसीका फलक-मलकहरू र यस फलक-मलकमा जुनकीरीकै फ्ल्याक-फुलुक पाउँ यसै रनवन नगर र बन-बगैँचा नदीकिनार-किनारका देवल, चैत्य र मन्दिर-मन्दिरमा जान लागेको पूजाका थाली लिएका बिहानीपखका छविला र कलिला किरणहरूका पुतलीसमान फूल टिप्ने चमेली बेलीका मालिनी, बनदेवी बनकन्या, रूप्या र रूपाका रूपमा फलफली सम्झ्ने फूलकारै छोडेर जाने गरी फल्किरहेकै छन् ।

यिनै वसुन्धराभित्र जुन कुरो लेख्छु, भन्नुहोस्, चाहे उपन्यासका उपन्यास लेखेर धारा बहाइ-बहाई एउटै बन्नुहोस् । अरू चाहे निबन्धको संसारभित्रै उपन्यास लुकेका छन् भनी निबन्ध ठोक्नुहोस् चाहे ध्वनिकै गतिमा उडेर कविता टिप्छु भनी कविता, काव्यगान गर्नुहोस्, जतिहातको डोरी बाटे तापनि कुरो त एउटै हो- नेपाली साहित्यको धरातल 'सत्यं शिवं सुन्दरं'ले सिर्गानु ।

नाटक लेखेरै यसै समाजको तसबीर छर्लङ्गे उतारिदिन्छु भन्नु हो भने पनि हाम्रा जन्मथलोहरूका दार्शनिक र साहित्यिक प्राकृतिक, रहस्यमयी तरिकाले यहाँ अरुै पनि-

"प्रतिभाबाट छहरा छुटे हृदय नछोला,
ज्याउरे भनी नगर हेला, हे प्यारा सज्जन !"

भनैर हरियालीले उत्फुल्ल हुँदा हुँदै गाइरहेकै छन्, नाघिरहेकै छन् खेतिरहेकै छन् ।
हाम्रो काली लेकको काख र टुनीहरूमा धुम ओढेका आमाहरू र बहिनीहरूले (रामायणसम्म पढ्न सक्ने र पटककै आँखा नदेख्ने जतिले) आफ्नू मनका भावनाहरू-

जहानहरू सुतिरहेकै आधी रातदेखि जागै बसेर जूठो भाँडो गरेर, बढारकुँडार गरेर, जलघडा भरेर, खुवाइ पियाइ गराएर आफू फेरि आफ्नै घरको घरधन्दामा चलिरहेकै छन् । दिदी-बहिनीहरूले, तरुनी-तन्नेरीहरूले आफ्नो गाउँले भाकाको नौलो पिरतीका गीतैवाट कोसेली बनाभन र आदान-प्रदान गरी आफ्नू इमान्दारी जाहेर गरिरहेकै छन् ।

बादलै घुम्ने गौथलीचरी बनाइ दे मलाई घर

गौथली जोडी दुइटाले मिली फूल पाछुन् जनम्भर ।

यस्तो गीतैगीत र नाचेनाच, टूवा-ठोककान बनाभनले नित्य दयालु र मायालु भइरहेकी धरती हामी कवि-लेखकहरूकै लेखन र गायन चित्रकलाहरूले नै सिँगारिरहेकी छिन् ।

यिनै गीतका भारी उचाइसै सुन र चाँदीका पहाडमा चढेर यिनै काला र हरिया वन-टाकुरा र लाखा-पाखामा उडेर हाम्रा पूर्वज कवि-लेखकहरूले आफ्नू जीवन पनि भारतवर्षको रवीन्द्र र मैथिलीशरण गुप्तहरूका सँगै उज्ज्वल सुकृतिमय बनाएर गएकै छन् ।

आफ्नो नेपाली साहित्य र सङ्गीतको स्वर उरालिरहेकै छन् । यिनै उकाला र ओरालीका उरालाहरू हाम्रा रचनाका छन्द हुनुपर्दछ । यस्ता छन्दलाई आफ्नै दर्शन र साहित्यको सत्य सत्य (काल्पनिक भए पनि) चित्रणका कला-कृतिहरूले हामीलाई गौरवान्वित तुल्याई आफ्नै बौद्धिक र प्रतिभाशाली धरातलको मन्दिर उज्यालो पार्दै गएका हाम्रै मूल बाटो र चौबाटो आजभोलि अन्यान्य मुलुक देख्न पाइरहेकै छौं, पुस्तकालयहरूभित्र पनि सुरक्षित नै होलान् ।

कवि मोतीराम भट्टले गजल गाउनुभयो, नेपाली धरातलका हाम्रा 'भानु' का उदयकीर्ति-किरणहरूलाई नेपाली संसारमा फैलाइदिनुका साथै आफू पनि गीतैदेखि फैलिइने मङ्गलको साइत सारेकै हुन् ।

उनले रचेका गजल कवि मैथिलीशरणको जस्तिकै श्रीराममा अलङ्कृत भएकै शब्द र भाव जस्तो छ—

जता हेऱ्यो उतै मेरा नजरमा राम प्यारा छन्

यता हेऱ्यो यतै मेरा नजरमा राम प्यारा छन्

उता हेऱ्यो उतै मेरा नजरमा राम प्यारा छन्

जता हेऱ्यो उतै मेरा नजरमा राम प्यारा छन्

कवि मोतीरामले हाम्रो मान्छन्द (लोकगीत) मा किन लेखेनन् भन्नुपरेन । उहाँले सबै लोक छन्दमा नै भाषाको फोहरा फुटाउनुभयो ।

कवि मैथिलीशरण गुप्तको जन्मस्थान चिरगाउँको बीच मैदानमा एउटा महान् बट वृक्षको मूल फेद र शाखा काण्ड हाँगा-पातहरूले जसरी कवि मैथिलीको साहित्य

काव्यहरूलाई फुल्दो-फुल्दो अमर वाटिका पारिदिए, त्यस्तै हाम्रा स्वर्गीय महाकवि देवकोटालाई पनि यै डिल्लीवजार र मैतीफाँटका चार भञ्ज्याड वरिपरिकै दर्शन र प्रेरणाहरूले हाम्रो गीति कविताको यो अलौकिक सर्वश्रेष्ठ सुन्दर मन्दिरको गजुर यसै लेक र हिमालकै काँध-काँधे 'हिउँको शिखर' जत्तिकै सुनसुनहलाकै भञ्ज्याडको रंगमा फुल्काइदिए ।

उनैले हो गीति कवितालाई आधुनिक कविताको दाजोमा 'मुनामदन' को कृतिले मौलो उबाइदिएको । गीति कविताहरू हाम्रा त यस्तै नै चोखा र आदर्शवादी जीवनमार्गका मुक्तिदायक अभियानहरू सम्झिनेछन् भनेर महाकविले यसै नेपाल हर्षपाटन वनबेसी फाँट र फलफूलका सुगन्धहरूको बैसालु बहार, वसन्तराजको चिरबिरे तरानाहरू आफ्नै डुपने रानीवनको पानीजत्तिकै प्रतिभादेखिन भुभुल्की सुनकोशी र रोशी, महाकाली, कर्णाली, गण्डकी र भेरी कालीसमान हुँदै मातृछन्दमा जसले कुञ्जनीमा गाएर छाडेको थियो ।

'कुञ्जनी'मा गीतका छन्दहरू कर्णालीका छालका तरङ्ग भई बगेको पाइन्छ । मुना-मदनमा एउटै 'असारे छन्द'ले सबै कुरा पोखिसकिएको छ । सुलोचना र शाकुन्तल पनि महागीति काव्य ग्रन्थ नै हुन् भन्नुमा अर्घेलो नहोला ।

हाम्रो मातृ छन्द यही हो भनेर अब छन्दको बन्देज गरिहाल्ने सुवर्ण घडी आएको छ, यसलाई हामीले—

मेला छुँदै बेला, बैस छुँदै चईन

भन्ने लोक कविताकै भावोक्तिका ऊँ पूर्ण पार्ने काममा लम्किहाल्नु छ । यसको राजमार्गलाई कुनै खोलो पैदोले बेमाख पार्न नसक्ने मजबुती तुल्याउन परेको छ ।

आज यस छन्दको हृदयको लहरोलाई समयको बतासमा आफूसमेत त्यसैका अभिनयमा निहुरेर, उठेर कुलेरै या हल्लिँदै हल्लिँदै यायाबरै भनेर शीतलता छुँदै सबै पण्डित र सज्जन लेखक र लठमूर्ख सबैका सबैले फुल्दो फुल्दो उध्वगतिले उठाइरहेकै छन् ।

म पनि नेपालको एउटा पुरानो, अकै पुरानो भनौं, जहाँ हज्जारी वर्षदेखि उषिई फाँगिरहेको असङ्ख्य पातैपात र गनिनसक्ना हाँगाहरू ज्याम्मिलो भइरहेको एउटा समीको वृक्ष छुँदैछु । त्यसै समीका रूखका मन्त्रिको शिवरात्रीको धुनी र छाया, चराचुरुङ्गीका आफ्नै माया र पिरतीका बन्धन व्यवहारकै हिउँदे र वर्षे चिरबिरे र खल्याङ्खल्याङ्को दार्शनिक उडानको चैतन्य प्वाँख हाली उनै बुक्कुर र जुरेली, वन न्यालुली र बनकुपुकेहरूकै कुल्म र कुकुर आफ्नू घाँटीमा बोकी संगाली जन्मेको ठाउँकै सारतत्त्व गीतमा बटुलेर गाउँदै आउँदै उड्दै उड्दै, स्वर्ग धरातलकै सृष्टिको सिर्जनामा अफसम्म पनि यसरी उडिरहनु, गाइरहनु गर्ने श्री परमेश्वरीको वरदान मैले पाइरहेको छु । अहाम्रो गुनगुन नै मेरो गीत हो ।

त्यही गाउँदेखि गाउँदैगाउँदै यहाँसम्म आएको आमाका हृदयभित्रको करुणा बटुली भाका हालीहाली वनवगर र डाँडाकाँडाका चौराली खोला पुछ्छारका ती रमाइला बास बसौ जस्ता भट्टीपसलसम्म पनि पुगेर—

उमेर खैयामको र्वाइ जस्तो अहिले यहाँ ज्वाट्टै किन भनौं, भकारीले बारेका रक्मी पार्ने वाटा र पैतभित्र भनू कि आफ्नूपनका गीत गाइरहने बास बस्ने, रात कटाउने लाहुरे-लाहुरेनीले निकालेका उनीहरूकै कण्ठदेखिका सुरिला नानीरलै सुन मायाहजूर मोल्टीका सोरठी रोडलाका टुक्का, टिपेर पनि यिनै छन्द र तालमा सुरेली खेल्दै उनीहरूलाई नै गीतले र्वाउँदै र हँसाउँदै आइरहेको डुलेर र गाएर, लेखेर कहिल्यै थकाइ मार्न नजान्ने म पनि एउटा बानी वनिसकेको बटुवा हुँ।

'हुस्सु पथिक'का लाहुरेलाई कवि माधवप्रसाद देवकोटाले ता उनै भट्टीवालाको भकारीको टहरोभित्रवाटै एकाएक बिउँफाइदिएर त्यसका कान निमोठी घर फर्काइदिएका थिए। उहाँले पनि मातृ छन्दमा आफ्ना घटनाहरू सरल ढङ्गले गाउनुभएकै छ।

'डाँफेको भालेपोथीको सम्बाद' मा कविशिरोमणिले पनि कवि घिमिरे र जनकवि थापाले उपहास नगरून् भनेर गाउनुभएको थियो।

नेपाली लय र भाकाकै पाराले आफ्नू छन्द शैलीलाई शार्दूलविक्रीडित छन्दको रामायण, लेखिएको भए तापनि आदिकवि हाम्रा भानुभक्तले गाएरै छाडेका हुन्।

यो समाजको करुण स्वरहरूका करुण पुकारहरूलाई निर्मल नेपाली भाषाको कण्ठ फुकाइरहने गाइने (गितार) को साहित्यको प्रतिनिधिस्वरूप श्री बालकृष्ण समज्यूले मुकुन्द-इन्द्रा, मुटुको व्यथा, अन्धवेग र अमरसिंहमा गाएकै छन्।

कवि सिद्धिचरण र कवि भवानी पनि गीति-कविताकै स्रोतहरू- अफ भीमनिध तिवारीलाई नाटकभित्र बगिरहेको सङ्गीतकै कलकले छहरा हो भनिदिए पनि हुन्छ।

कवि माधव घिमिरेलाई मभन्दा बेग्लै पाराको वियोगान्त गीति कविताहरूको स्पष्ट गरिरहने सहधर्मी ठान्दछु।

गीति रचना कवि व्यथितज्यूका पनि सङ्गम र अहिलेसम्म प्रस्फुरण भइरहेका बौद्धिक तथा प्राकृतिक र साहित्यिक नवजागरणका मार्गसूचक कतिपय ग्रन्थ र गीत हुन्।

कवि म.वी.वि. शाहको मातृ छन्द नै, मातृ उडार, मातृ दर्शन नै गीति कवितका सम्पूर्ण नेपालका नदी-नाला र सुसाइ हुन्।

मैले यिनै यिनै आफूभन्दा अग्रजहरू र समकालीन लेखक कविका लेखन र वाणीहरूका ध्वनिहरूदेखि यथेष्ट साहित्यमा गीति कविताको सुगन्धहरू लिने औसर पाएको छु। आफ्नू धरातल मैले आफ्नै लोक-सङ्गीतलाई दिएको छु।

अब लेखनकलाका शैली र धाराहरू आआफ्नै बौद्धिक पाराले व्यक्त भएका हुन्छन् - यसमा कुनै विद्वान्को दुई मत हुन सक्तैन होला । आफू बौद्धिक क्षमताले गाँजनसम्म सकिने शैली र बान्कीकै गद्य र पद्य हुनुपर्छ भन्ने मेरो राष्ट्रिय धारणाहरू छन् ।

आज मलाई यतिका विद्वान्हरूको विद्वत्तमण्डलीका सभामा पूजनीया रानी जगदम्बाजूका करकमलबाट मदन पुरस्कार जस्तो महान् पुरस्कारले पुरस्कृत पार्नु-मेरा यस फाँटतर्फको आफ्नै सिर्जनात्मक शैलीको र मौलिक गीति कविता (काव्य) जगत्पट्टिको प्रतिभा भविष्यमा आइरहने कलिला असङ्ख्य प्रतिभाहरूको कदर गर्नु हो भन्ने सम्झ्नेको छु ।

अन्तमा म मदन पुरस्कार गुठी, स्थापना भएकै दिनदेखिको आमन्त्रित भइरहेको 'जनकविकेसरी' ले गुठीलाई अरु के भनूँ, जुन मदन पुरस्कार गुठीप्रति अविस्मरणीय स्मृतिहरू हृदयभरि भएर मङ्गली कुसुम जत्तिकै ताजा रहिरहनेछन् ।

पूज्या श्री रानी जगदम्बाकुमारीको म सदैव कृतज्ञ रहिरहनेछु ।

☒ ☒ ☒